
ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ ТА СУСПІЛЬСТВА ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ ТЕОРІЇ АДАПТИВНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Ірина Когут

Резюме. *Исследуются генезис и взаимосвязь понятий “гуманизм”, “гуманность”, “гуманизация”, “гуманитаризация образования”. Отмечается, что гуманизация образования является одним из основных факторов гуманизации общества. Анализ специальной литературы свидетельствует о наличии значительного количества теоретических обоснований указанных понятий, однако терминологический аппарат зачастую неоднозначен. Определено, что одним из путей гуманизации образования и повышения уровня морально-нравственного развития общества является формирование теории адаптивной физической культуры.*

Ключевые слова: *адаптивная физическая культура, гуманизация общества, гуманизация и гуманитаризация образования.*

Summary. *The paper examines the genesis and relationship of the concepts of “humanism”, “humanity”, “humanization”, “humanitarization of education”. It is noted that the humanization of education is one of the main factors of humanization of society. Analysis of the special literature indicates the presence of a significant number of theoretical studies of these concepts, however terminological system is often ambiguous. It was found that one of the ways of humanization of education and increase in level of moral and ethical development of society is the formation of the theory of adaptive physical culture.*

Key words: *adaptive physical culture, humanization of society, humanization and humanitarization of education.*

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вся історія світової цивілізації свідчить про те, що в періоди глибоких соціальних, політичних та економічних потрясінь, які переживають різні суспільства, найбільш відчутну втрату несе культура, в тому числі і її найважливіший компонент – освіта. Іншими словами, всяка перебудова суспільства, як правило, пов’язана зі змінами у системі освіти. Водночас світова практика показує, що саме підвищення загальної культури, освіченості, духовності й моральності людей обумовлюють вихід із кризового стану суспільства [1, 2, 8 та ін.].

Історичні відомості про розвиток України наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. свідчать, що однією із головних переваг освітньої системи цього періоду вважалася її гуманістична спрямованість. Для представників вищих верств суспільства необхідно знати мову, літературу, розумітися на живописі, мистецтві. І вже на цьому гуманістичному фундаменті згодом виростили фахівці вузьких напрямів – вчені, педагоги, лікарі, інженери та ін. Знайомство з загальнолюдськими цінностями дозволяло їм відповідним чином оцінювати і сприймати навколишній світ.

Сучасна динаміка суспільного розвитку спрямована на усвідомлення ролі людини як найважливішого чинника соціального прогресу. Гуманіза-

ція всіх сторін життя суспільства стає нагальною потребою його цивілізованого розвитку.

Роботу виконано згідно зі Зведеним планом НДР у сфері фізичної культури і спорту на 2011–2015 р. Міністерства України у справах сім’ї, молоді та спорту за темою 1.10 “Соціально-гуманістичні засади розвитку адаптивного спорту в Україні”.

Мета дослідження – визначити особливості впливу сучасних тенденції гуманізації освіти та суспільства на формування теорії адаптивної фізичної культури.

Методи дослідження: аналіз і узагальнення науково-методичної літератури, нормативно-правових документів та матеріалів мережі Інтернет; порівняння, спостереження; синтез та аналіз.

Результати дослідження та їх обговорення. Суспільні перетворення, що відбуваються в Україні на початку ІІІ тисячоліття змушують по-новому поглянути на проблеми розвитку окремої особистості й усього суспільства. Країна прагне до євроінтеграції, основними принципами якої є гуманізація населення і всебічний розвиток особистості. Однак, зруйнувавши ідеологію радянської держави, суспільство певною мірою втратило “духовні орієнтири” свого розвитку, що і призвело до кризових явищ у політичній, економічній, соціальній, духовній сферах. Незважаючи на зміни, що відбу-

ваються в українській державі, склалася ситуація, коли вищі принципи гуманізму, цивілізовані відносини між членами суспільства найчастіше мають декларативний характер і поки ще цілком не відповідають загальносвітовим тенденціям [2].

Вирішення проблем сучасного суспільства, пов'язаних із загальнолюдськими цінностями, де-гуманізацією взаємин, залежить від нового типу особистості, яка володіє духовною, моральною, інтелектуальною культурою, нестандартним мисленням, стійкою системою ціннісних орієнтацій. Саме ці якості особистості значною мірою формуються у процесі навчання.

Необхідність дослідження проблеми обумовлюється тим, що гуманізація суспільного життя, всіх соціальних інститутів і зокрема інституту освіти виступає об'єктивною потребою сучасного етапу розвитку суспільства. Ігнорування цінностей гуманізму може завести суспільство в глухий кут.

Перш ніж детальніше розглянути сутність гуманізації освіти, розкриємо зміст такого важливого поняття, як "гуманізація". Кожна історична епоха вносить певні корективи у визначенні його значення.

Саме слово "гуманізм" (із лат. *humanus* – людський, людяний) означає визнання цінності людини як особистості, її права на вільний розвиток і прояв своїх здібностей, затвердження блага людини як критерію оцінки суспільних відносин [10].

У історії відоме й інше розуміння терміна "гуманізм". Так, римські письменники і мислителі Цицерон і Варрон вживали іменник "humanitas" і прикметник "humanus" для позначення високої освіченості й вченості. В період пізньої античності під *гуманізмом* розуміли, насамперед, духовно-інтелектуальний напрямок розвитку суспільства.

В даний час ідеали гуманізму наповнюються новим змістом, збагачуючи їх сучасним змістом. Гуманізм проголошує відмову від ідеї насильства, пригноблення, панування людини над людиною, зокрема здорових людей над людьми з особливими потребами.

О. В. Недін розглядає гуманізацію у широкому та вузькому значенні терміна й відзначає багатоваріантність його трактувань: історичне, психологічне, філософське, культурологічне, естетичне тощо, які відзначають особливості тлумачення гуманізації [9].

Поняття "гуманізація" є похідним від терміна "гуманізм", тлумачень якого існує безліч, разом із тим, у кожній із історичних епох домінував певний аспект розуміння даного феномену. Неоднозначне трактування гуманізму надає можливість визначити його змістовні характеристики та загальні риси (рис. 1).

Крім цих тлумачень, слід розрізняти гуманізм як мету, як засіб і як результат. Гуманізм як ме-

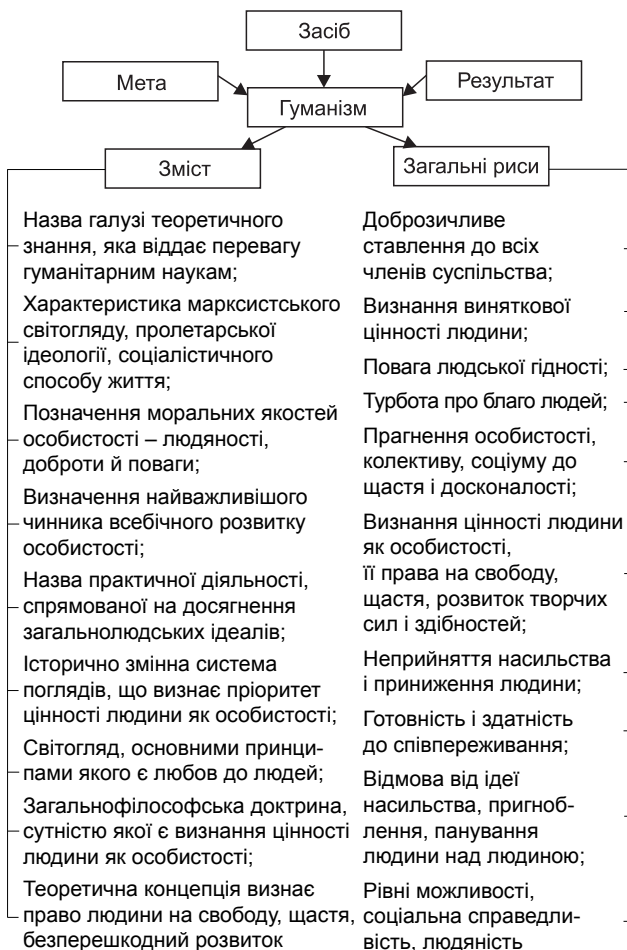

Рисунок 1 – Різні підходи до визначення поняття "гуманізм"

та містить ціннісну характеристику (право на свободу, щастя, розвиток і прояв своїх здібностей). Гуманізм – засіб виступає як елемент нормативного знання, у вигляді приписів, установок, вказівок людству взагалі та особистості зокрема. Гуманізм як кінцевий стан надає можливість досягти поставленої мети, тобто певного рівня гуманності людини чи суспільства, які і є критерієм оцінки діяльності соціальних інститутів і людини. Ядром гуманістичного світогляду, його системоутворюючим фактором виступає людина. Це проявляється в різноманітті його відносин до іншої людини, суспільства, духовних цінностей, діяльності, тобто до всього світу в цілому (рис. 1).

Отже, гуманізація як процес поширення певних ідеалів у суспільній практиці, з одного боку, реалізує сутнісну рису гуманізму як засобу досягнення гуманістичних цілей, а з іншого – виступає критерієм розвиненості суспільства та однією з домінант розвитку людства.

Наприклад, Ш. О. Амонашвілі розглядає гуманізацію з позиції взаємин, тобто готовності педагога зробити дитину добровільним і зацікавленим соратником, однодумцем вчителів, вихователів,

батьків у своєму вихованні, освіті, навчанні, становленні, рівноправним учасником педагогічного процесу, турботливим і відповідальним за результати цього процесу. Вчений вважає, що гуманізація педагогічного процесу принесе учням “більше успіху і менше розчарування, більше радості і менше горя, більше спільності і менше конфліктів, більше вихованості і менше хамства, більше творчості і менше тупцювання”. Ключ до гуманізації педагогічного процесу він бачить у духовній спільності вчителя з дитиною [1].

Аналіз проблеми гуманізації освіти дозволив виявити кілька точок зору щодо характеристики її сутності. Так, З. Іванова гуманізацію освіти розглядає як створення умов, спрямованих на розкриття та розвиток здібностей особистості, її позитивну самореалізацію, в основі чого лежить повага до людини, визначення цілей, змісту, організації та засобів її життєдіяльності, а також характер взаємодії з оточуючими людьми [5].

А. І. Субетто справедливо вважає гуманізацію освіти однією з трьох складових, розглядаючи у зв'язку з гуманізацією суспільства і гуманізацією економіки. Метою духовно-моральної гуманізації освіти фахівець бачить у відновленні гідності, духовної, історичної самосвідомості суспільства, повернення до корінних цінностей культури та історії. Гуманізація освіти полягає в оновленні змісту освітніх програм в аспекті посилення знань про людину і її цінності [11].

В антропоцентричній концепції І. А. Зимньої гуманізація освіти розглядається як змістовно-творчий компонент усєї загальноосвітньої системи, що включає мету, зміст і форми освіти як гуманістичної парадигми. Гуманізація, на її думку, передбачає загальну для всього освітнього простору гуманістично орієнтовану мету; зміну змісту навчання в плані його гуманітаризації; загальний підхід до освіти як особистісно-діяльнісний [4].

Комплексно до поняття “гуманна освіта” підійшов І. В. Бестужев-Лада, об'єднавши в його характеристики складові: диференціацію освіти згідно суспільним потребам і особистим схильностям-здібностям учнів; демократизацію освіти; щадні технології навчання і виховання, що не принижують особистість і не потребують фізичного і нервового перенапруження; оптимізацію процесу навчання і виховання за критерієм максимізації результатів при мінімізації затрат часу і сил [3].

Гуманізація освіти робить істотний вплив на розвиток суспільства, оскільки через систему освіти йде процес соціалізації, професіоналізації індивіда, а також засвоюються норми, правила і цінності культури суспільства, в якому живе. Проте безмірна гуманізація може перетворитися на дегуманізацію, яка проявляється в культивуванні егоїзму, розумової та духовної обмеженості; технокра-

тизму у визначенні цілей і завдань суспільного й особистісного розвитку; ігноруванні досвіду попередніх поколінь; загрози життю і здоров'ю індивіда, всього людського співтовариства, тяжких екологічних, гуманітарних наслідків та ін.

Особливу групу робіт із цього напрямку складають дослідження, в яких розглядаються питання гуманізації та гуманітаризації освіти, їх співвідношення трактується по-різному – від повного отождошення до включення одного з понять до визначення іншого. У дослідженнях В. П. Лежнікова, Р. А. Порфир'єва та інших відзначається діалектичний зв'язок цих процесів і підкреслюється відмінність їх змісту, об'єктів, цілей і результатів. В основу таких відмінностей покладено питання методики викладання, формування особистих якостей, а не суттєві ознаки цих процесів як суспільних явищ [7].

Окремі автори, трактуючи сутність гуманізації освіти, при визначенні практичних шляхів її реалізації часто помилково називають цей процес гуманітаризацією. Так, у дослідженнях Б. М. Немецького наголошується, що гуманізація освіти може бути успішно здійснена, якщо в навчально-виховному процесі значне місце буде відведено мистецтву. Очевидно, автор трактує поняття “гуманізація” і “гуманітаризація” як синоніми, вносячи тим самим термінологічну плутанину і підміну одного поняття іншим [10].

Н. М. Орешников вважає, що гуманітаризація освіти в широкому розумінні включає в себе його гуманізацію, ґрунтується на ній. Водночас З. М. Кондрашова, Т. С. Полякова вважають гуманітаризацію одним із ефективних засобів реалізації принципу гуманізації, дотримуючись точки зору, що поняття “гуманізація освіти” ширше, ніж “гуманітаризація освіти”, яка стосується питань організації – управління, навчання, виховання [6].

Безумовно терміни “гуманітаризація” і “гуманізація” співвідносяться з терміном “гуманізм”, а, отже, за змістом багато в чому збігаються або навіть отождожуються. Виходячи з цього, під *гуманітаризацією освіти* розуміють “олюднення” шляхом освіти як упровадження більшої кількості нових соціальних та культурологічних дисциплін, так і посилення соціальної спрямованості тих, що вже викладаються (математика, хімія, фізика, історія, література тощо). Гуманітаризація освіти вимагає створення нового покоління, а також підручників і навчальних посібників, орієнтованих, в першу чергу, на розвиток творчого, морально-етичного мислення особистості [6].

Отже, співвідношення процесів гуманітаризації та гуманізації освіти показує, що гуманітарне вказує на галузь, зміст тих чи інших процесів і явищ, пов'язаних із людиною, а гуманне визначає якість

цього змісту. Стосовно сфери освіти це означає, що його гуманітаризація визначається наявністю в навчальному плані певних дисциплін, пов'язаних з людиною. Гуманізація освіти характеризується наповненням процесу навчання і навчальних дисциплін цілком певною якістю, підходами, аспектами, що дозволяють розглянути будь-яку проблему крізь призму її значущості для людини та її розвитку.

У сучасному суспільстві змінюється уявлення про те, яким має бути освіта в XXI ст., що слід знати сучасній освіченій людині. У світі йде процес гуманізації освіти. Проте вітчизняні педагоги вважають, проблемним полем у гуманізації української освіти є страх перед цінностями, невміння їх дотримуватися, а, як наслідок, байдужість держави до справи нефальшивого й уважного плекання духовно здорового суспільства, де є взаємна повага, допомога і любов [2].

Однак, незважаючи на зростання інтересу серед науковців до дослідження різноманітних аспектів гуманізації освіти, ряд важливих питань досі не отримали досконалого та системного розгляду. Зокрема, недостатньо вивченими є питання впливу сучасних процесів гуманізації суспільства на підвищення рівня морально-етичного розвитку педагогів, від яких залежить якими якостями буде володіти молоде покоління держави – особи, які формуватимуть розвиток майбутнього суспільства.

Нове мислення у сфері суспільного життя, гуманітаризація і гуманізація освіти, пріоритет у вихованні особистості з високим рівнем загальнолюдських цінностей визначили ряд позитивних чинників, що мають істотне значення для становлення і розвитку адаптивної фізичної культури: усвідомлення суспільством значимості рухової активності для осіб із особливими потребами; позитивний вітчизняний та зарубіжний досвід використання рухової активності з метою соціальної, фізичної, психічної, культурної, побутової, трудової адаптації та, як результат, інтеграції осіб із вадами розвитку в суспільство; потреба у створенні наукової бази для розвитку освіти осіб із особливими потребами взагалі та їх фізкультурної освіти зокрема; формування потреби у систематичній турботі про власне здоров'я, виконання оптимального обсягу рухової активності; можливість внаслідок надбання досвіду під час тренувальних занять та змагань реалізуватись у різних сферах життєдіяльності; розуміння необхідності наукового осмислення соціокультурного явища адаптивної фізичної культури, створення її методології, розробка освітніх програм підготовки фахівців для роботи з особами, які мають вади фізичного, сенсорного та розумового розвитку [12].

Проблемна ситуація розвитку адаптивної фізичної культури полягає в дедалі глибших про-

тиріччях між значущістю занять руховою активністю у формуванні освіченої, здорової, гармонійно розвиненої особистості, включаючи осіб із особливими потребами як рівноправних членів суспільства, та не розробленістю науково-теоретичних основ адаптивної фізичної культури, недостатньою кількістю спеціальної літератури, методичних посібників і рекомендацій – необхідних атрибутів підготовки кадрів, які були б здатні професійно на високому морально-етичному рівні працювати з особами, які мають вади фізичного, сенсорного та розумового розвитку.

Розвиток вітчизняної теорії та практики адаптивної фізичної культури можливий за умови проведення комплексних наукових досліджень із використанням педагогічних, соціологічних, психологічних, фізіологічних, біомеханічних та інших методів, що спрямовані на розширення рухової активності, створення нових технологій і приватних методик для різних нозологічних груп; розробку раціональних засобів, методів, організаційних форм занять, способів навчання рухам, режимів рухової активності; корекцію рухових порушень, дефектів моторики, поведінки; розвиток фізичних якостей і пізнавальної діяльності у сфері адаптивного спорту, адаптивного фізичного виховання, адаптивної фізичної реабілітації, адаптивної фізичної рекреації тощо. Основним результатом проведення зазначених досліджень стане накопичення знань для формування теорії адаптивної фізичної культури, що сприятиме не лише підвищенню рівня соціальної інтеграції осіб із особливими потребами, а й гуманізації суспільства в цілому й освіти зокрема.

Висновки. Проблема гуманізації суспільства в цілому й освіти зокрема є пріоритетною в суспільній свідомості з середини XX ст. До проблеми гуманізації та гуманітаризації освіти дослідники зверталися вже неодноразово. Аналіз спеціальної літератури дає підстави стверджувати говорити про безліч теоретичних обґрунтувань даної проблеми. І все ж термінологічно відбувається зміщення цих понять. Вони не розрізняються належною мірою, понятійний апарат найчастіше не однозначний, технологічно не побудований. Серед існуючих різноманітних тлумачень поняття “гуманізація освіти” заслуговує на увагу спробу окремих авторів трактувати її як перегляд суспільством і педагогікою свого ставлення до дітей із відхиленнями у розвитку; відмова від самої установки на “дефектність” цих дітей; відмова від повного відокремлення таких дітей від дитячого суспільства в цілому; всебічна їм допомога і активне включення у загальний світ дитинства.

Сучасне суспільство завдяки процесам гуманізації освіти змінює своє уявлення про освічену людину та ті якості, якими вона має володіти задля формування духовно здорового потенціалу

держави. Одним зі шляхів досягнення поставленої мети є формування теорії адаптивної фізичної культури, що сприятиме гуманізації суспільства в цілому й освіти зокрема.

Література

1. Амонашвили Ш. А. Размышления о гуманной педагогике / Ш. А. Амонашвили. – М.: Издат. «Дом Шалвы Амонашвили», 1996. – 496 с.
2. Брюховецький В. Освіта в Україні: творення суспільного замовлення. Позиція ініціативної групи «Першого грудня» / В. Брюховецький, Б. Гаврилишин, І. Дзюба та ін. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://1-12.org.ua/2013/06/04/1943>.
3. Бестужев-Лада И. В. Поворот школы к человеку / И. В. Бестужев-Лада // Нар. образование. – М., 1995. – № 8–9. – С. 120.
4. Зимняя И. А. Гуманизация образования – императив XXI века / И. А. Зимняя // Гуманизация образования. – Набережные Челны, 1996. – Вып. 1. – С. 20–30.
5. Иванова С. В. Гуманизация образования: цели, задачи и условия / С. В. Иванова [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.cisedu.spb.ru/nauchnie-stati/gumanizatsiya-obrazovaniya-tseli-zadachi-i-usloviya.html>.
6. Комиссарова С. А. Аспекты гуманизации и гуманитаризации современного образования / С. А. Комиссарова. – Новосибирск, 2000. – С. 183–185.
7. Лежников В. П. Гуманизация образования: сущность, цели, пути: философский аспект: автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филос. наук / В. П. Лежников. – М., 1996. – 28 с.
8. Мейдер В. А. Концепция гуманизации и гуманитаризации образования: сущность, направления, проблемы / В. А. Мейдер. – Волгоград: Изд-во Волгоград.о гос. ун-та, Предпринт. – 1998. – 60 с.
9. Недина О. В. Гуманизация высшего образования и ее влияние на развитие личности студента: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филос. наук / О. В. Недина. – М., 1993. – 20 с.
10. Сманцер А. П. Гуманизация педагогического процесса в современной средней школе: учеб. пособие / А. П. Сманцер. – Минск : БГУ, 2010. – 335 с.
11. Субетто А. И. Гуманизация российского общества (авторская концепция) / А. И. Субетто. – СПб.; М.: Исслед. центр. ком-та по высш. шк., 1992. – 152 с.
12. Шапкина Л. В. Адаптивная физическая культура: Методология и развитие в сфере высшего профессионального образования: автореф. дис. на соискание учен. степени доктора пед. наук / Л. В. Шапкина. – М., 2003. – 38 с.

References

1. Amonashvili S. A. Reflections on humanist pedagogy / Sh. A. Amonashvili. – Moscow: Publ. house. «Shalva Amonashvili house», 1996. – 496 p.
2. Bryukhovetskyi V. Education in Ukraine: the creation of social order. Position of the initiative group “First of December” / V. Bryukhovetskyi, B. Hawrylyshyn, I. Dziuba et al. [Electronic resource] // Access mode: <http://1-12.org.ua/2013/06/04/1943>.
3. Bestuzhev-Lada I. V. Turn of the school to a man / I. V. Bestuzhev-Lada // Narodnoe obrazovanie. – Moscow, 1995. – N 8–9. – P. 120.
4. Zimniaya I. A. Humanization of education – twenty-first century imperative / I. A. Zymnyaya // Humanization of education. – Naberezhnye Chelny, 1996. – Is. 1. – P. 20–30.
5. Ivanova S. V. Humanization of education: goals, objectives and conditions / S. V. Ivanova [Electronic resource] // Access mode: <http://www.cisedu.spb.ru/nauchnie-stati/gumanizatsiya-obrazovaniya-tseli-zadachi-i-usloviya.html>.
6. Komissarova S. A. Aspects of humanization and humanitarization of modern education / S.A. Komissarova. – Novosibirsk, 2000. – P. 183–185.
7. Lezhnikov V. P. Humanization of education: essence, goals, ways: philosophical aspect : autoref. of dis. for the degree of Dr. of Sci. in phylosophy / V. P. Lezhnykov. – Moscow, 1996. – 28 p.
8. Meyder V. A. Conception of humanization and humanitarization of education: essence, directions, problems: / V. A. Meyder. – Volgograd: Publ. house of the Volgograd State University, Predprynt, 1998. – 60 p.
9. Nedyna O. V. Humanization of education and uh effect on the development of student personality: autoref. of dis. for degree of Cand. of Sci. in phylosophy/ O. V. Nedyna. – Moscow, 1993. – 20 p.
10. Smantser A. P. Humanization of pedagogical process in the modern middle school: study guide / A. P. Smantser. – Minsk: BSU, 2010. – 335 p.
11. Subetto A. I. Humanization of russian society (author concept) / A. I. Subetto. – St. Petersburg; Moscow: Research Center of the Committee on high schools, 1992. – 152 p.
12. Shapkova L. V. Adaptive physical culture: methodology and development in the area of higher professional education: autoref. of dis. for degree of Dr. of Sci. in pedagogy / L. V. Shapkova. – Moscow, 2003. – 38 p.